

FÜRTH ESZTER

Szövegek szerzői

FERNANDO PESSOA JELENLÉTE KOVÁCS ANDRÁS FERENC
MINT A MÓR EGY PORTUGÁL SZONETTben CÍMŰ VERSÉBEN

„Nem tudom, ki írja ezeket a sorokat, semmit sem tudok róla, semmit.”¹ – írja Kovács András Ferenc a *Mint a mór egy portugál szonettben* című versében. Nem meglepő e mondat egy olyan szerző tollából, aki gyakran alkalmazza verseiben azt a gesztust, hogy más alkotókat megidézve ír új költeményeket, melyek régi műveket idéznek, ám felülírják azokat, meglepően új gondolatokkal átszöve előzményeiket. Még érdekesebbé válik azonban a mondat egy olyan versben, melynek alapgondolatát Fernando Pessoa művei ihlették, s melynek mottója is e szerzőtől származik.

A szerzőség kérdése Pessoa egész életművét áthatja, életét (mely maga is munkásságának része) részben e témának rendelte alá. A XX. század kezdetén a pozitívista nézeteket valló portugál irodalomtudomány középpontjában a szerző – mű – befogadó hármasságából a szerző állt. Az irodalom tudományos érdeklődése a szerző életútjára, az alkotási folyamat körülményeire, az alkotói intencióra irányult. Pessoa azonban már új szellemi irányzatok felé tekintett, sok más társával együtt a portugál irodalmi élet felfrissítését támogatta. Zseniségről alkotott nézetei, az örület iránti rajongása, melynek gyökerei a szerzőközpontú irodalomtudományba nyúlnak, új elemekkel gazdagodtak, melyek már a szövegközpontú irodalmi gondolkodás irányába mutatnak.

A nemzet irodalma a XIX. században is elmaradottnak számított az európai szellemi vonulatokhoz viszonyított lemaradottság érzésétől szenvedett. Az értelmiségiek tehetetlenül szemlélték a világ gyors fejlődését, s az ehhez képest egyre elmaradottabbá váló, szellemi tespedtségben szenvedő Portugáliát. Igyekeztek ostorozni a nemzetet, s csatlakozni a körülöttük végbemenő változásokhoz, ám e próbálkozások csak ritka esetben érték el a kívánt mércének való megfelelést.

Az izmusok korában sem változott meg ez a szellemi irányultság, ám a kornak megfelelően néha igen heves, szélsőséges formát öltöttek a haladásra ösztönző aktivitások. Például egyes futurista művészek az 1917-es Futurista konferencián, a közönség sokkolásának szándékával minden szörzetet leborotváltak testükről. Pessoa maga nem vett részt ilyen szélsőséges megnyilvánulásokban, de ő maga is szerepet vállalt a küzdelemben, elsősorban cikkekkkel, tanulmányokkal és szerzői játékaival. Ahogyan Jorge de Sena írja *Fer-*

¹ Kovács András Ferenc: *Mint a mór egy portugál szonettben*. In.: *Kompletórium*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000. 220.

nando Pessoa: *The Man Who Never Was*² című tanulmányában: ... minden jelentős vagy kevésbé jelentős modernista megpróbált – szemben a romantikusokkal – olyan szöveget teremteni, melyben a szerző, mint hétköznapi személy eltűnhet, még akkor is, ha önéletrajzi témákat, érzéseket dolgoz fel. ... Tudtunkkal senki nem valósította meg ezt a törekvést oly határozott és zseniális módon, mint Pessoa.³

Míg a kultúra más alakjainak életét a szellemi fejlődés érdekében elkövetett botrányok tarkították, addig Pessoa egész sorsát e fejlődésnek rendelte alá. Míg mások alkalmanként happeningeket rendeztek, addig ő maga egy állandó happeningnek, saját életének volt a részese. A szerző – mű – befogadó hármasságából ő igyekezett a szerző helyett a műre terelni a figyelmet, s ennek érdekében saját szerzői életrajzát változtatta alkotássá. Alberto Caiero, Ricardo Reis, Álvaro de Campos és Fernando Pessoa mind egy személyben testet öltő, ám egymástól végletesen eltérő költői személyiségek.

Felmerülhet a kérdés, hogy miként törekedhet valaki arra, hogy elterelje a figyelmet a szerzőség kérdéséről olyan módon, hogy egy rendkívül érdekes, problematikus és egyedülálló életrajzot teremtsen magának. A megoldás abban rejlik, hogy Pessoa különleges életrajzának megteremtése által leválasztotta az empirikus szerzőt a művek mögött felsejülő szerzői alakról. Magát az életét is irodalmi műként alkotta meg. Nem kereshető így valós kontextus, bizonyítható alkotói körülmények és intenciók, minden mű mögött csupán fikciót, vagyis egy újabb művet találunk, nem pedig a szerzőt. Ahogyan a *heteronim*ek műveit tartalmazó válogatásokhoz tervezett előszókban írja magáról: „Az irodalom olyan mértékű hiánya idején, mint amit manapság tapasztalunk, mi másat tehet egy lángelme, minthogy ő egymaga egész irodalommal alakul át.”⁴

Pessoa élete során 75-76 figurát alkotott meg⁵, mindnek külön nevet adott, s mind-egyik nevében alkotott, publikált. Teljes személyiséggé, *heteronim*-mé azonban csak hármat alakított. Alberto Caiero-t, a naiv, bukolicus, egyszerűséget hirdető költőt, aki nem törekszik az elvont gondolatokra, a természetet önmagáért, teljes közvetlenségében imádja; Ricardo Reis-t, az antikizáló neopogány költőt; Álvaro de Campos-t, a vad, szenvedélyesen alkotó lelkes futuristát. A *heteronim* alakok megszületésének kritériuma a névhez tartozó önálló költői attitűd, önálló stílus, saját életrajz. E figurák ennek megfelelően saját kötetekkel, publikációkkal, cikkekkkel rendelkeztek, részt vettek irodalmi vitákban is (sőt, Pessoa a horoszkópjaikat is elkészítette). Saját nevét, a Fernando Pessoa „jelölőt” *ortonim*-ként, vagyis fölötte névként emlegetik kutatói, mivel ez a név is egy kitalált írói figurát takar (azt az alakot, aki szerzői személyiségeket talál ki), nem pedig csupán egy valós személyt. Jorge de Sena igen pontosan fogalmaz, mikor azt írja, Pessoa maga a hiány költője: Pessoa – önmaga épp annyira volt egy heteronim, mint a többiek. Tovább pontosítva, azt

² Jorge de Sena: *Fernando Pessoa: The Man Who Never Was*. in.: *The Man Who Never Was. Essays on Fernando Pessoa*. Edited by George Monteiro. Gávea – Brown Publications; Providence, Rhode Island, 1982.

³ „... all the great or not-so-great Modernists tried, in contrast to the Romantics, to create a text behind which the author as everyday person would vanish even when drawing on autobiographical sources and feelings... As we know, nobody took this aim to greater extremes of definite and magnificent realization than did Pessoa.” Sena, 23.

⁴ Fernando Pessoa: *A heteronímiáról*. in.: *Önelemző és elméleti írások*. ford.: Albert Sándor, Pál Ferenc, Szélenyi Zsolt, Tóth Tímea. Íbisz Kiadó, Bp., 2001. 48.

⁵ Teresa Rita Lopes számlálása alapján

a hiányt testesíti meg, mely az emberben, mint költőben keletkezik a más személyekként való szárnyalás után. Közülük egy személyiség sem, még Álvaro de Campos legsötétebb reménytelenségének óráiban sem volt olyannyira a „semmi” költője, mint Pessoa – önmaga.⁶

Pessoa irodalmi figuráinak létrehozása és működtetése óriási tudatosságot követelt meg. Önelemző írásaiban beszámol arról is, hogyan jöttek létre a figurák, és milyen megfontolások működtetik őket. Így tehát Pessoa saját életéhez, mint irodalmi műhöz megalkotta az első metaszövegeket is. Elméleti írásaiban magát az írás folyamatát elemezte, ám nem tett másképp verseiben sem. Műveinek nagy része művészi formában fogalmazza meg az elméleti kérdéseket, a *heteronimek* kialakulásának, a megismerés módozatainak problémáját. Hasonlóan jár el Kovács András Ferenc is, mikor versének első sorában kijelenti: „Nem tudom, ki írja ezeket a sorokat...”.

Pessoa így ír saját többszöröződött személyiségéről: „...e sorok szerzőjének – akitől nem tudom, hogy ezeknek a soroknak a szerzője-e – soha nem volt kizárólag egyetlen személyisége, és nem is gondolkodott, nem is érzett soha másképpen, mint drámai formában, azaz mindig valamely olyan feltételezett személyben vagy személyiségben, aki nála alkalmasabban volt képes átélni ezeket az érzelmeket... Ezeknek a könyveknek emberi szerzője nem ismer magában semmiféle személyiséget. Amikor véletlenül úgy érzi, hogy valamiféle személyiség formálódni kezd benne, azonmód látja, hogy olyan valakiről van szó, aki különbözik tőle, bár hasonlít is rá; meglehet, tudatának gyermeke, és vannak örökölt képességei, de annyira különböző, mintha másvalaki volna.”⁷

Kovács András Ferenc is hasonló módon dolgozik, irodalmi játékok során álneveket használ, más szerzők alakját ölti fel, vagy utal korábbi nagy művészekre. Számtalan szerzőt idéz meg verseiben, s közülük csak időnként villan ki az aktuális alkotó, aki összeillesztette a különböző irodalmi darabkákat. Szövegeit vendégszövegek építik fel, alkotói képét elődeiből gyúriák össze versei. Ahogyan Gács Anna megfogalmazta: „a szerzőség témái és gyakorlatai Kovács András Ferenc poétikájában a tulajdon, az eltulajdonítás, a valakinek tulajdonítás, a saját, az elsajátítás és a kisajátítás kérdései körül forognak.”⁸

Szigeti Csaba több hasonlattal is élt, költeményeit nevezte „kaleidoszkopikus” szövegeknek, melyek apró (szöveg)darabkákból épülnek fel, s a kicsiny építőelemek állandó mozgásban vannak, így változtatva a köztük és összekapcsoljuk közt feszülő viszonyrendszert, s ezáltal együttes képüket is. Szigeti Csaba élt először a „palimpszesztus-költemény” kifejezéssel is, mely a lekapart írás alól felsejülő régebbi szöveg képével magyarázza Kovács költészetét, melyben „a szövegek az irodalmi kód végtelenségéről szólnak”, „a szó újabb szóhoz vezet el”, s melynek „beszédmódja az idézet, az utalás, a rájátszás, a reminiscencia, az allúzió, a lábjegyzet látszólag roppant bonyolult nyelve”.⁹

⁶ „Pessoa – Himself was as much a heteronym as all the others were. More accurately, he represents the void left within the man as poet after the flight of the other selves. None of those selves, not even Álvaro de Campos in his hours of blackest despair, is as much the poet of the specific «nothing» as Pessoa – Himself is.” Sena, 24.

⁷ Pessoa: *A heteronimiáról*. 45–46.

⁸ Gács Anna: *Kovács András Ferenc: Egy eretnek kézjegye*. in.: uő.: *Miért nem elég nekünk a könyv?* Kijárat Kiadó, Bp., 2002. 178.

⁹ Szigeti Csaba: *Lábjegyzetek egy lábjegyzetelt palimpszesztushoz*. in.: Jelenkor 1993/11; 893.

Idézetek sokasága szövi át a *Mint a mór egy portugál szonettben* című verset is. A mottóban Pessoa-t idézi, majd, mintha az ő szavait visszhangozná, többször elismétli a vers gerincét alkotó mondatot: „Én nem tudom, ki írja ezeket a sorokat, semmit sem tudok róla.” E központi gondolat mentén haladva megpróbálja önmagát meghatározni a költői hang, ám csupán irodalmi előzményeket képes felsorolni: „Költő lehet, talán Ausonia szülte...”. Az Ausonia kifejezést Vergilius használta az *Aeneis*-ben (Itáliát jelentette), itt tehát a szerzői hang a vergilius-i hagyományban fedezte fel önnön költészetét. Majd a „barbár Ungheretto” következik, aki Ferrarából „hazagondolt hirtelen”. Itt Janus Pannoniusz emlékéét (s általa a kétarcú Janus istenséget) ébreszti fel a vers, beillesztve őt is a szerző alakját megformáló hagyomány sorába. Thaliarchus nevének megemlítése, s a „mit szán sorsul az Ég, Leuconoe” sor beidézése Horatiust juttatja eszünkbe, bővítve ezáltal a felidézett irodalmi alakok sorát.

„verseiben a szó idegen” – szól a vers középpontjában álló sor, kiemelve az éntudat hiányát, a szerző eltűnését, feloldódását az irodalmi hagyományban. Szembetűnő, hogy e sor dőlt betűkkel van szedve. Több ilyen mondat is található a versben, melyek idézetek (például Horatius énekeiből), vagy idézetnek tűnő, kiemelt sorok.

Bizonyos dőlt betűs töredékekről (mint a fent említett központi sor is), bár idézetnek tűnnek, hisz ugyanolyan kiemeléssel jelzik különlegességüket, mint a Horatiusra vagy Vergiliusra utaló mondatok, nem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy valóban idézetek volnának. Kovács András Ferenc verseiben egyaránt szívesen él a jelölt (lábjegyzetelt) vendégszövegekkel, valamint a jelöletlen utalásokkal is. A *Mint a mór egy portugál szonettben* csupán egy jegyzettel segíti olvasóját, a Horatius-idézet leőhelyének pontos megadásával. A többi esetben csupán dőlt betűvel szedi azokat a sorokat, melyeket utalásnak szán. Így az olvasó, aki az intertextualitás színtere (hisz csak az ő felismerésein múlik az intertextuális kapcsolat, ha a befogadó elsiklik az utalás fölött, úgy a két szöveg közti viszony is semmivé foszlik), felismeri az utalást, úgy is, ha magát az előszöveget nem ismeri. Ebben az esetben két szöveg közti viszonyból csupán a viszony tételezése marad meg, s az idézetet tartalmazó vers talányossága, szerzői hangjától való idegensége. (Ezzel az elidegenítő technikával élt már az *Ezeregy éjszaka meséinek* narrátori hangja is, aki a történetet úgy kezdi, *meséli...*, majd a történet szavait mindig más elbeszélők szájába adja, megsokszorozza a narrátori szinteket, s így képes eltávolítani saját magától a történetmondás felelősségét.)

Kovács András Ferenc tehát nem csupán megnehezíti, de helyenként lehetetlenné teszi a vendégszövegek eredetének felkutatását. Az előszövegek felismerhetetlenségük által feloldódnak magában az utalás gesztusában.

Kovács András Ferenchez hasonlóan Pessoa is az intertextualitás eszközével él, mikor saját szövegeit (szerzői személyiségeit) „idézi” műveiben. Pessoa saját „szöveg univerzumot” alkotott a maga intertextuális világában. Kovács „szöveg univerzumának” elemei (bár más alkotóktól származnak) is hasonlóan viselkednek, hisz nem csupán időnként bukkannak fel műveiben, hanem ők maguk alkotják költészetét. Pessoa műveit önmaga állandó „idézésével” hozza létre, Kovács versei pedig feloldódnak a vendégszövegekben, ezáltal azonosulva velük. Az idézetek hálójában a szövegekből felsejülő szerzői alakok is elvesznek, s bár mindkét költő szenvedélyesen keresi azt a személyt, aki soraikat írja, tudják, az csupán illúzió.

Kovács András Ferenc és Pessoa írásmódja összeér abban a pontban, hogy mindketten egy elveszett szerzői személyiségről beszélnek, s az elemzés során kiviláglik az alkotói széttöredezettség, a személyiség pluralizálódása, az egység feloldódása számtalan alakban. Kovács utolsó sora: „Talán ők írják ezeket a sorokat.” megismétli Pessoa megsokszorozódott írásmódjának gondolatát, s kiegészíti azzal a tapasztalattal, hogy az irodalmi művekben egyszerre szólal meg az irodalmi hagyomány számtalan alakja.

Pessoa igen sokat foglalkozik a tapasztalás, az érzékelés és az élmények rögzítésének, átadásának gondolatával. *Heteronimjai* mind egy-egy befogadási és rögzítői (vagyis alkotói) mechanizmust képviselnek. Mindannyiuk központi problémája, vajon létezhet-e hiteles költői ábrázolás, átadhatja-e az alkotó érzéseit a befogadónak. Míg Alberto Caeiro az élmények áttétel nélküli, közvetlen megélését hirdeti, addig Pessoa szerint a folyamat, melyen egy érzet áthalad az alkotásban a következő: élmény → élmény tudatosítása → tudat tudatosítása → átforgatás → új élmény kiváltása az olvasóból. Pessoa egyes költeményeiben azt is megkérdőjelezi, hogy egyáltalán lehetséges-e hiteles érzékelés, hisz az érzeteket a szemlélődő azonnal tudatosítani kezdi, így a folyamatból az első lépés, vagyis az élmény elmarad. Így a költő nem is érzékel, csupán a tudatában elképzelt élményeket veti papírra.

*Autopszichográfia*¹⁰ című költeményében így ír erről:

*A költő nagy színlelő,
Oly jól ért a színleléshez,
Hogy csak színleg érzi ő
A kint, mit valóban érez.*

*S olvasva a költeményt itt,
Jól érzik az olvasók –
Nem, mely benne élt, a két kint,
De mely bennük sem lakott.*

*S így kering, kört körre róva,
A kis felhúzás vonat,
Értelmünk mulattatója,
Melyet szívnek mondanak.*

Az ember az objektív valóságot szubjektív belső tartalommal alakítja, ám ez már nem azonos az előbbi érzettel. Majd ezt az átalakított élményt (élmény színlelést) alakítja át újabb objektív tartalommal, s a befogadókban újra kezdődik ez a játék. Pessoa az „átforgatás” során tökéletesen azonosul a befogadandó élménnyel: „És miközben házak és faházak előtt haladok el, egyszerre élem meg belül az összes életet. Én vagyok az apa, az anya, a lányok, az unokahúgok, a cseléd és a cseléd unokaöccse, egyidejűleg és mind együtt, azon különös képességem folytán, hogy én magam sok, egymástól különböző érzé-

¹⁰ Fernando Pessoa: *Autopszichográfia* ford.: Somlyó György. in.: uő.: *Daloskönyv I.* Íbisz Kiadó, Bp., 2001.

sét tapasztalom meg annak, hogy több teremtmény életét egyidejűleg élem meg – egyszerre kívülről, mivel látom őket, és belülről, mivel átérzem őket.”¹¹

Kovács András Ferenc versében a szerzői személyiség kérdésén kívül a befogadás és átadás e mechanizmusát is felveti, mikor Pessoa egy olyan verséből választ mottót, mely igen bonyolult formában foglalkozik az élmények átadásának, a művészeti hagyományozódás módjának körülményeivel. A vers címe *Passos da cruz*, vagyis *Keresztút*. A mű inkább versciklusnak nevezhető, mivel tizennégy szonettből áll. Csakúgy, mint a Krisztus szenvedéstörténetét végigkövető keresztény kálvária, melyet szintén tizennégy stáció alkot. A hívők hetente egyszer a templomban, ünnepekkor pedig díszes körmenetek során újra végigjárják ezeket az állomásokat. Minden stációnál megállnak, felidéznek a bibliai eseményeket, imádkoznak, ezzel segítve magukat az emlékezésnek való minél intenzívebb átadásban.

Pessoa versciklusa is ezeket a stációkat idézi fel, bár a megfeleltetés meglehetősen áttételes, helyenként homályos. Nincs ez másként a Kovács András Ferenc által választott hatodik résszel sem. A keresztény hagyomány szerint ez az epizód azt a jelenetet idézi fel, mikor Veronika kendőjét nyújtotta Jézusnak, aki megtörölte benne verejtékező arcát, s a szánakozó asszonynak jutalomképpen azt adta, hogy a vásznon látható maradt a megváltó arcképe. Veronika kendőjének története nem található meg a Bibliában, a VI. században alakult ki ez a legenda. Az ereklyekultusz eredményeképp rengeteg „eredeti” Veronika kendője forgott Európában, mely tárgyakat csodás, gyógyító lepelként tisztelték. Ezt a hiedelmet, szokást örökíti meg a krisztusi stációk sora. A profán elemet az emlékezés, a kanonizált feldolgozás a szent szövegek szintjére emelte, tehát épp az átdolgozás (a pessoi áttétel) által változott meg jelentése.

Pessoa versében nem utal nyíltan a veronikai történetre. Kiemeli azonban magának az áttételeződésnek, a befogadás, hagyományozódás általi megváltozásnak a problémáját. Íme a vers Nemes Nagy Ágnes fordításában (melyet Kovács András Ferenc is felhasznált):

*Távolról jöttem, s arcomba van írva
Épp oly ködös, mint összeférhetetlen
Módon egy másik, messze lény profilja,
Cáfolva hitvány, mai sziluettem.*

*Valaha én nem Boabdil, csupán
Utolsó puszta pillantása voltam,
Amely megült a vesztett Granadán,
Odafagyott kép, sima indigóban.*

*Most császári bánata vagyok annak,
Aki voltam, távoli önmagamnak –
Saját elvesztett kincsem én vagyok.*

¹¹ Pessoa: *A heteronimiáról*. 43.

*S az út mentén, mely a Kétesbe lépked,
Kis-glóriás napraforgói égnek
Az országnak, mely bennem rég halott.*¹²

Kovács András Ferenc a második versszakot választotta mottóul, mely Boabdilról, Granada utolsó mór uralkodójáról szól. 1492-ben Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd katonái foglalták vissza a mai Spanyolország területén lévő utolsó muszlim uralom alatt álló területét. A legenda szerint az elűzött Boabdil a város Sacromonte nevű hegyéről még utoljára visszapillantott, s megsiratta városa elestét. A hely, ahol Boabdil Granadát, az iszlám utolsó ibériai fellegetvát elsiratta, ma is „A mór utolsó sóhaja” nevet viseli. Boabdil tehát egy legenda, egy olyan személy, akire egy könnyes pillantása által emlékeztünk, s aki ezzel azonosul, ő maga lesz saját pillantásává.

Hogyan illeszkedik ez a történet Jézushoz és Veronika kendőjéhez? Jézus ábrázolása általános jelenség, mindenütt találkozhatunk vele, s mindenütt hasonló képet találunk. Ez ma számunkra természetes, mivel a hagyomány által ezt a Jézus-arcot ismertük meg. Korábban azonban problémát okozhatott, és a művészek igazolására egyház által szentesített „bizonyítékokra” volt szükség. Ezt a szerepet töltötték be az ereklyék, mint (a sok templom kincsei közt megtalálható) Veronika kendője is. Jézus arcát tehát egy lenyomattal, egy történet eredményével azonosították, csakúgy, mint Boabdil arcát, akiből csupán könnyes tekintete maradt fenn. A két arc tehát egy-egy történettel azonosult. Így írhatja a költő: „Valaha én nem Boabdil, csupán / utolsó, puszta pillantása voltam”. Összeilleszthető ez a jelenség Pessoaéval a gondolatával, hogy az eredeti élmény, az „ősjelenség” sosem átadható, ami a feldolgozás során marad belőle, az csak egy lenyomat.

Ezen a ponton érdemes elgondolkoznunk az arcok megjelenésének problémáján, mely Pessoa versének első versszakában tematizálódik. Ehhez az elemzéshez alkalmasabbnak találom Somlyó György fordításának használatát, mivel jelenlegi értelmezésünkhöz e szöveg jobb alapot biztosít, szemben Nemes Nagy Ágnesével, mely fordítás több, számunkra igen fontos ponton eltérő módon értelmezi és közvetíti Pessoa versét. Íme Somlyó György fordítása: „Messziről jöttem, és ez a profil / Távoli, ködbevesző vonalába / Valaki más profilját is bezárja, / S irtózik attól, mely rólam lerí.”¹³ Itt tehát egy személyben megjelenő két arccal találkozunk, csakúgy, mint Jézus esetében (eredeti arc és lenyomat), mint Boabdilnál (eredeti személy és könnyes tekintet), valamint – mint arról már sok szó esett –, a költő Pessoaéval is. E sok arc, bár egymásnak ellentmond, mégsem zárja ki egymást (amiért nem találtam megfelelőnek a Nemes Nagy Ágnes által alkalmazott *cáfol* szót). Ahogyan Pessoa is kifejezi ezt a *desagradar* (nincs kedvére) szóval, melyet Somlyó híven közvetített az *irtózik* kifejezéssel. Pessoa egyes személyiségei sem zárják ki egymást, bár igen különbözőek. Sokkal inkább a megismerés újabb és újabb lehetőségeit hordozzák magukban, mint az egymás ellen fordulást.

A második versszak utolsó sorában az indigó, a másolásnak, ezáltal a sokszorosításnak, duplikálásnak az eszköze is megjelenik, melyben a fent említett arcok feltűnnek. Ám e sokszorosítás eredménye a teljes személyiségvesztés, ahogyan végül Pessoa is kijelenti:

¹² F. Pessoa: *Keresztút VI.* in.: *Daloskönyv I.*, 71.

¹³ *Daloskönyv I.*, 72.

„Eu próprio sou aquilo que perdi...”¹⁴, vagyis: én magam vagyok az, akit elvesztettem (Nemes Nagy fordításában: „Saját elvesztett kincsem én vagyok”). Ez az elveszett egység az, mely (a magyar fordítások szerint) a „Kétesbe lépked”, amit Pessoa a „Desigual”, vagyis egyenlőtlen szóval jelölt, mely a „profilok” különbözőségére utal.

Kovács András Ferenc ezzel az utalással adja meg versének alap gondolatát. A különböző arcok költőjét idézi meg, hogy felfedje saját többarcúságát, melyet ő irodalmi szöveg-előzményeiben él meg. Boabdil (Pessoa-hoz hasonlóan, ahogyan ezt fentebb egy idézettel alátámasztottuk, l.: 5. lábjegyzet) azonosult saját tekintetével, és Kovács is azonosul mindazzal, amit lát, amit olvas, az irodalmi szövegekkel. Így ő maga lesz a szöveg, vagyis az irodalom, csakúgy, mint Pessoa, aki saját életét alakította szöveggé. Kovács András Ferenc és Pessoa, mint verseikben felsejlő szerzők, csupán szövegek összességéként mutatkoznak meg, így műveik nem személyekre, hanem előszövegek csoportjára mutatnak.

Kovács utalásainak hálójában, a lejegyző kilétének titokzatosságát hangsúlyozva megemlíti: „szeme szomorú jerikói virág, / ha visszapillant, mint a mór egy portugál szonettben”. A jerikói rózsza olyan növény, mely az arab sivatagokban él, s csak akkor nyitja ki szirmait, ha nedvesség éri. Boabdil tekintete is nedvesen, könnyektől áztatva él az emlékezetben, s csak ilyen állapotban van „nyitva”, vagyis csak ekként ismeretes. Ebben az állapotban látható a különbség az elveszett eredeti, és a fennmaradt másolat között, melyek idegenként tekintenek egymásra: „és megérti végül – *verseiben a szó idegen*”.

Ez a mondat jelenti a vers fordulópontját, hisz innentől kezdve a sorok tükörképszerűen ismétlődnek. Visszatér a „mór egy portugál szonettben”, a „jerikói virág”, „Messer Ungheretto”, majd – mintegy az antik örökséget, Vergilius-t ismételve feltűnnek a Horatius-tól származó sorok is. Ezek a „carpe diem” gondolatát hirdető énekekből valók, melyek ellentmondani látszanak Pessoa tudatos életszemléletének. Ám ez a tudatosságot nélkülöző szemlélet valójában tudatosan választott, így mégis rokonságot mutat az önmegalkotó pessoai életművel (ahogyan Ricardo Reis is magáénak vallotta e horatius-i eszmét). Kovács ezt is mint lehetséges megoldást kínálja fel a költői személy megtalálására, mely hasonlóan tudatos folyamat.

A vers utolsó szavai: „Talán / ők írják ezeket a sorokat” nem kelti a lezártág érzetét, csupán a szimmetria, a tükröződés egyik végpontját mutatja. Ez a pont lehet a befejezés, de egyben a kezdet is, hisz egy tükörkép esetében e kettő megegyezik. Így a vers, a kutatás a szerző után újra indulhat, s e körbeforgása által a végtelenségig fokozható. Csakúgy, mint az egymás felé fordított tükrökben látható kép, melyet a vers szerkezete szintén felidéz tükörképes soraival. A sokszorosítás tehát végtelen folyamat, ahogyan Somlyó György is megjegyzi ezt Pessoa életművéről, úgy gondolván, hogy akár a *heteronimek* is képesek lehettek volna osztódásra.

Pessoa megalkotta saját szerzői arcát, mint irodalmi szöveget. Azáltal élt, hogy írt, s azt élte meg, amit leírt. Kovács András Ferenc azt éli meg, amit olvas, költői személyiségét az olvasottakból, a már meglévő szövegekből alakítja ki. Az eredmény azonban meglepően hasonló: két költőt látunk, akiknek személyisége verseikből előbukkan, ám ezek az alakok nem többek szövegeknél, vagyis újabb irodalmi alkotásoknál.

¹⁴ F. Pessoa: *Passos da cruz*. in.: *Poesias de Fernando Pessoa*. Edições Ática, Lisboa, 1997., 44.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AMBRUS ATTILÁNÉ, DR. DÉRI KATALIN: Repülőszőnyegen Granadába. <http://nostromo.pte.hu/~carry/text/gond02.htm>
- Catullus, Vergilius, Horatius versei. Sziget Könyvkiadó, Bp., 2000.
- GÁCS ANNA: Kovács András Ferenc: Egy eretnek kézjegye. in.: uő.: Miért nem elég nekiünk a könyv? Kijárat Kiadó, Bp., 2002.
- KOVÁCS ANDRÁS FERENC: Kompletórium. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000.
- FERNANDO PESSOA: Daloskönyv I. , utószó: Pál Ferenc. Íbisz Kiadó, Bp., 2001.
- FERNANDO PESSOA: Önelemző és elméleti írások. Íbisz Kiadó, Bp., 2001.
- Poesias de Fernando Pessoa. Edições Ática, Lisboa, 1997.
- JORGE DE SENA: Fernando Pessoa: The Man Who Never Was. in.: The Man Who Never Was. Essays on Fernando Pessoa. Edited by George Monteiro. Gávea – Brown Publications, Providence, Rhode Island, 1982.
- SZIGETI CSABA: Lábjegyzetek egy lábjegyzetelt palimpszesztushoz. in.: Jelenkor 1993/11

